

Úvodem...

Normalizace společenských a humanitních věd v Československu

Období tzv. normalizace, časově ohraničené léty 1969/1970 až 1989, představuje pro československé společenské a humanitní vědy zlomový okamžik. Oproti 60. létům 20. století, kdy se jednotlivé obory začaly postupně nadechovat k novému životu, kdy se nejdříve váhavě, postupně otevřeněji vymaňovaly z tlaku historického materialismu, proklamovaného jako jediný možný vědecký přístup, nastala doba dlouhé a bolestné izolace.

Celá řada oborů společenských a humanitních věd byla podrobena ostré kritice za své revizionistické či pravicové postoje v roce 1968. Mnoha vědcům a vědkyním bylo zabráněno pracovat na akademických pracovištích. Mnoha akademicky přeživším byl zastaven kariérní postup. Především však byli vystaveni mnohdy velice silnému psychickému tlaku, kdy se museli vyrovnávat nejen s nástupem stranických nomenklaturních kádrů či kolegů, opírajících svůj profesní postup a kariéru o přitakání okupačnímu režimu, ale především s všeobecným odborným i metodologickým úpadkem svých oborů. Zpřetrhání vazeb se západní vědou znovu vedlo k odbornému izolacionismu, který mnohé obory společenských a humanitních věd poznamenal již na počátku 50. let 20. století.

Dějiny vědy realizované v akademických a terciárních vzdělávacích institucích jsou v současnosti zpracovávány nesystematicky. Některé obory se vzácně těší řadě publikací na toto téma (byť jejich metodologický záběr kolísá od spíše orální historie k detailněji a metodologicky pevněji uchopeným případovým studiím), v jiných dosud k žádné relevantní reflexi nedošlo. Navíc platí, že pro mnohé z nás je doba normalizace ještě příliš málo vzdálená, než aby mohla být podrobena zevrubným analýzám. Zároveň je dodnes vědecky aktivní část badatelů, kteří byli normalizací postiženi, nebo naopak měli na normalizaci svůj podíl. O normalizaci ve společenských a humanitních vědách je tedy stále obtížné mluvit otevřeně, mnohdy ze zcela pochopitelných lidských důvodů. Na druhé straně si ale mnozí z nás jasně uvědomují, že právě nereflektovanost normalizace, resp. jejích dopadů na české společenské a humanitní vědy, má svůj vliv na soudobou vědeckou praxi.

Cílem pracovního zasedání nazvaného *Normalizace humanitních věd v Československu (1969–1989)*, které uspořádalo Centrum medievistických studií při Akademii věd

ČR, v. v. i a Univerzitě Karlově ve spolupráci s Ústavem české literatury a komparatistiky FF UK a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. ve dnech 14.–15. října 2019 v Akademickém konferenčním centru (Jilská 1, Praha 1) v rámci programu Strategie AV 21, bylo otevřít prostor pro diskusi o vlivu normalizace na společenské a humanitní vědy v Československu. Náš přístup při pořádání pracovního semináře věnovaného společenským a humanitním vědám v období normalizace byl určen snahou oslovit badatele z co nejširšího spektra oborů, jež byly po roce 1969/1970 nějakým způsobem postiženy, či dokonce zakázány, aby se zamysleli nad tím, jakým způsobem normalizace ovlivnila metodologické uvažování a směřování toho kterého oboru, jaké podmínky normalizace vytvořila pro fungování daného oboru či vědní oblasti, jejich hlavních publikačních tribun či institucionálního zázemí, a zda v některých případech nevedla k tomu, že daná věda přestala (či naopak nemohla být) vědou. Zároveň jsme usilovali o to, aby pojednávání dvacetiletí (1969/1970–1989) bylo zároveň nahlíženo jak prizmatem předchozích let a proměňující se společenské situace, tak z pohledu reflektujícího změny společnosti po listopadu 1989.

Z nejrůznějších důvodů se bohužel nepodařilo získat referenty z dnešní Slovenské republiky, což do značné míry odráží skutečnost, že téma normalizace je v Čechách reflektováno mnohem více než na Slovensku. Spektrum diskutovaných oborů bylo během pracovního zasedání zastoupeno poněkud nevyváženě. A to jak z důvodu, že ne každý ze zástupců konkrétních oborů byl ochoten vystoupit, tak i proto, že některé humanitní disciplíny mapovaly své normalizační dvacetiletí již dříve v jiných souvislostech. V písemné podobě je pak ještě užší, než bychom si přáli. Konečný výsledek tak odráží především badatelskou odvahu a potřebu vyrovnávat se s minulostí vlastních oborů.

K problematice normalizace společenských a humanitních věd jsme přitom nechtěli přistupovat ryze historickým způsobem. Ostatně heuristika stojí ve většině případů teprve na počátku. Napříště pak jistě bude výrazně limitována oním kvazi-byrokratickým přístupem charakteristickým pro období 70. a 80. let 20. století, kdy raději nebylo nic fixováno písemně, kdy se zapisovalo jen to nejnutnější, popřípadě kdy zápisy a usnesení vědomě neodpovídaly realitě. Rovněž orálněhistorických výzkumů bylo prozatím provedeno jen velmi málo, přičemž si je třeba uvědomit, že takovéto výzkumy mají své výrazné limity, způsobené tím, že ti, kdo je provádějí, nejsou zpravidla aktéry daných vědeckých oborů, a tudíž leckdy postrádají nutné „předvědění“, jež dává možnost pokládat relevantní otázky, dalece přesahující katastrofálně a ryze fakticky formulovaného tázání.

Stejně tak jsme chtěli nastolit téma normalizace v Československu zcela jinak, než se dnes ve vědeckém či mediálním světě děje. V současnosti u nás dominují prakticky dva přístupy k normalizaci, přičemž u obou hraje prim ideologie a oba jsou do značné míry ovlivněny uvažováním à la these. První z nich, v 90. letech jasně převažující, nazírá na normalizaci téměř výhradně prizmatem vyhraněných dílčích vzpomínek a pramenů. Mimo vyprávění diskriminovaných vědců a archivy bezpečnostních složek jako by nic jiného neexistovalo. Normalizace se tak mění v pouhé dějiny represe, v dějiny, jež postrádají jakoukoli komplexnost. Podstatou druhého přístupu, ne zcela správně označovaného jako „revizionistický“, je naopak snaha prokázat, že mezi naší přítomností a obdobím normalizace (mnohdy se užívá termín státního socialismu) existuje výrazná kontinuita, a to buď v prožívání každodennosti, nebo například v expertním uvažování. Nebezpečí tohoto přístupu tkví v možném vyvíňování řady

aktérů doby normalizace, jejichž osobní prospěch či ideový dogmatismus stál za deformací oborů i životů druhých, stejně jako zamlžování odpovědnosti konkrétních osob za konkrétní činy. Ani jeden z těchto přístupů, redukováný na předem vymezené způsoby reflexe, svým metodologickým omezením a ideologickou předpojatostí nijak významně nepřispívá k hlubšímu poznání tzv. normalizace. Dopady oné ideologické vyhraněnosti a předpojaté tezovitosti jsou stále patrnější v současném českém mediálním prostoru. Diskutéři nepředkládají argumenty, neopírají se o relevantní výzkumy, neboť vskutku relevantní historické analýzy prozatím neexistují, a osobní prožitky a ideologické premisy jsou zaměňovány za odborné instrumentárium.

Přijít s novým, odlišným přístupem je samozřejmě nesnadné. Především pro ty z nás, kteří jsme prožili dvě desetiletí v období normalizace, kteří s sebou vlečeme stigmata nesvobodné společnosti, izolace a omezenosti, stejně jako každodenní prožitky studu, morálního váhání, či dokonce selhání, nemluvě o černobílém vidění světa a o pocitech bezperspektivnosti, je vskutku nesnadné neskouzávat k ideologickému a zkratkovitému uvažování. I přes tato omezení jsme si ale vědomi skutečnosti, že bez kritického přemítání nad minulostí našich oborů, nad minulostí, jež prokazatelně působila na podobu společenských a humanitních věd po roce 1989, není možné chápat naši vědeckou přítomnost a uvažovat nad dalším vědeckým směřováním. Normalizace není tak vzdálená, aby se nemohla opakovat. Zkušenost rozkvětu společenských a humanitních věd konce 60. let v konfrontaci se 70. a 80. léty je toho tristním příkladem.

M. N. – J. W.

Introduction...

Normalisation in the Social Sciences and Humanities in Czechoslovakia

The period of normalisation, 1969/1970–1989, was a pivotal moment for the Czechoslovak social sciences and humanities. It brought with it a long and painful isolation, in contrast to the 1960s when many disciplines had experienced something of a renaissance, emerging one by one – hesitantly at first, then more openly – from the oppressive confines of an historical materialism long proclaimed to be the only viable scholarly method.

In 1968, a wide range of disciplines within the social sciences and humanities were subjected to sharp criticism for their revisionist or right-wing attitudes. Many scholars were prevented from working in academia, while others found they had no opportunity for career advancement. Those who managed to keep their jobs witnessed the rise of a new class of academics who made their careers by pandering to the occupying regime: the so-called party *nomenklatura*. This placed them under considerable psychological strain, especially as they watched it lead to the general professional and methodological decline of their fields. Finally, the severing of ties between Czechoslovak academic institutions and their Western counterparts caused these fields to lapse back into the same professional isolationism they had endured in the early 1950s.

At present, historical analysis of academic and tertiary institutions is undertaken unsystematically, even haphazardly. In some disciplines, scholarly journals rarely raise the issue (when they do, methodologies run the gamut from oral history to more detailed and thoroughly researched case studies); in others, there has yet to be any relevant discussion. While the period of normalisation for many is too distant to be subjected to analysis, there are still scholars involved in active research today who were directly affected by – or who, conversely, played a role in – normalisation. As a consequence, it is a challenge to speak openly in the social sciences and humanities about this period, and reasonably so. Yet it is precisely this non-reflexivity, especially regarding the impact of normalisation on the Czech social sciences and humanities, that has important implications for scholarly practice today.

The aim of the conference *Normalisation of the Humanities in Czechoslovakia (1969–1989)* – organized by the Centre for Medieval Studies at the Czech Academy of Sciences and Charles University in cooperation with the Institute of Czech Literature and

Comparative Studies at Charles University and the Institute of Contemporary History, and held 14–15 October 2019 in the Academic Conference Center (Jilská 1, Prague 1) as part of the Strategy AV21 initiative – was to create a forum for discussing the impact of normalisation on the social sciences and humanities in Czechoslovakia. Unfortunately, for various reasons, it was not possible to solicit speakers from Slovakia, a situation which speaks to the marginal status of the topic of normalisation in Slovakia with comparison to the Czech Republic. The range of disciplines represented at the conference was also uneven, due in part to the reluctance of representatives in some fields to speak out, but also to the fact that, in other fields, the twenty-year period of normalisation has already been sufficiently mapped out. With regard to conference proceedings, the written record represents an outcome that, from our point of view, is even less satisfactory, testifying to little else than the courage of professional scholars and need to come to terms with the past in our various fields.

At the same time, we did not want to approach the issue of normalisation in the social sciences and humanities in a purely historical way. The heuristic research here is still in its early stages, and future progress is bound to be limited by the quasi-bureaucratic tendencies so widespread in the 1970s and 1980s, a time when nothing was fixed in writing, when only the essentials were recorded, and when minutes and resolutions were intentionally falsified, often to the point where they no longer bore any relation to reality. Very little oral-historical research has been carried out to date, and one must bear in mind that it is typically undertaken by non-scholars who lack the necessary ‘predictive framework’ for posing the most relevant questions, beyond the exigencies of merely factual formulations.

Decidedly, our approach in organizing a workshop on normalisation in the social sciences and humanities was not going to be purely historical. In the first place, we were certain to solicit the participation of scholars from the widest possible range of disciplines affected by the period in question – some of those disciplines banned outright –, asking them to consider the influence of normalisation on the methodological commitments and direction of their particular field, as well as the conditions under which normalisation affected its operations, and whether in some cases it did not lead to a cessation of scholarly work altogether – or whether, on the contrary, this work could no longer be considered scholarly.

In this way, we hoped to raise the topic of normalisation in Czechoslovakia along different lines than one finds in academia and the media today, which are effectively dominated by two approaches to normalisation, both of which revolve around ideology, and both of which are largely influenced by ‘à la thèse’ thinking [e.g. research in service of a pre-established argument or position]. The first of these, which was prevalent in the 1990s, regards normalisation almost exclusively through the prism of discrete partial memories and sources. As a result, it tends to overlook anything that deviates from the story of the persecuted scholar vis-à-vis security service archives. Normalisation is thus reduced to a mere history of repression, stripped of its complexity. The aim of the second approach, not quite rightly referred to as ‘revisionist’, is to demonstrate that there is significant continuity between the period of normalisation (or *state socialism*, as it is often called) and the present situation, whether in everyday life or scholarly fields. The danger of this approach, conversely, is that it tends to exculpate key figures from the period of normalisation and to obscure their

role in its implementation – scholars who sought their own advancement or that of their ideological commitments at others' expense, and at the expense of entire scholarly fields. In the final account, neither of these approaches, reduced as they are to pre-established arguments and perspectives by their methodological constraints and ideological biases, is fit to advance our understanding beyond the existing framework. The consequences of this kind of ideological correctness and pre-established argumentation are increasingly evident in the current Czech media environment. Discussants do not formulate arguments or present research – such research, for the most part, does not yet exist –, but instead draw indiscriminately from personal experience and ideological premises, passing them off as legitimate instruments of scholarly research.

Of course, to forge an alternative approach is not easy. Especially for those of us who have actually lived through two or more decades of normalisation, and who carry with us the stigmata of an illiberal society – its isolation and ignorance, as well as the daily experience of shame, moral equivocation or even failure, not to mention a black-and-white worldview and feelings of hopelessness –, it is indeed difficult not to slip into ideological and unnuanced thinking. Despite these limitations, however, we know that without critical reflection on the past in our respective fields – a past that has demonstrably influenced the social sciences and humanities after 1989 –, it is not possible to understand our present situation or deliberate on a future direction. Normalisation is not so distant that it cannot be repeated. Our experience of the 1970s and 1980s, following so close upon a renaissance in the social sciences and humanities during the late 1960s, is a disheartening example of this.

M. N. – J. W.